

Az áldozatok jogállása a nemzeti és a nemzetközi büntető eljárásokban

1. Az újra felfedezett áldozat

A korai kultúrákban a „mai értelemben vett bűncselekményre adott választ a feleket érintő eseményként értelmezték”.¹ A per központi szereplője a sértett volt, ő képviselte a vádat, ami okszerűen következett a büntetőjog magánjogias felfogásából². A szankció a sértett illetve annak a közösségnek a kompenzációját szolgálta, amelyhez tartozott. A központosítás egyik következményeként a büntetőjog a közjog területére került: a bűncselekményt a közösséget illetve az államot és nem az egyént sértő magatartásként definiálták. A per egykori ura, a *dominus litis*, ettől fogva pusztán egyike a tanúknak, aki vallomásával segíti a hatóságokat a közösségen esett sérelem feltárásában és megtorlásában.

Király Tibor szerint a sértett pozíciójának gyengülése az állami szerepvállalás növekedésének és „a legalitás és officialitás érvényesítésének következménye” és ez végső soron kedvez a sértettnek: az állam magára vállalja „a bűnüldözés és bizonyítás terhére és ezzel tehermentesíti a sértettet”.³ Mások ezzel szemben a büntetőjog közjogiasításának és ezzel a sértett háttérbe szorításának negatív hatásaira hívják fel a figyelmet. Sokat idézett „*Conflicts as Property*” című írásában Nils Christie megállapítja, hogy „a modern igazságszolgáltatási rendszerek a konkrét felek közti konfliktust az egyik fél és az állam közötti konfliktussá konvertálják.”⁴ A konfliktusok immár a jogászok tulajdonát képezik. Ugyanakkor a gyógyító-kezelő hivatásosok érdeke az, hogy a konfliktus létét tagadják. A kezelési modellben az egyik félnek- az elkövetőnek- kell segítséget nyújtani a gyógyuláshoz. A konfliktus ignorálása „a feltétele annak, hogy a büntettet a kezelés legitim tárgyaként lehessen definiálni.”⁵ De mindkét esetben a vesztes az áldozat, akit megfosztanak a tulajdonától, a konfliktustól.⁶

---

¹ Van Ness, D.W., *Crime and its Victims* (Downers Grove Illinois, InterVarsity Press, 1986) 65-66

² Pomogyi, L., *A büntető eljárásjog történetéből II.* In: Földi András (szerk.), *Összehasonlító jogtörténet* (Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012) 311.

³ Király, T. *Büntető-eljárási jog* (Budapest, Osiris, 2003) 177.

⁴ Christie, N., *Conflicts as Property*, 17 THE BRITISH JOURNAL OF CRIMINOLOGY 3 (January 1977)

⁵ Ibid 4.

⁶ Christie hozzáteszi, hogy a konfliktusok az állam illetve a jogászok általi eltulajdonításának a társadalom is vesztese: azzal, hogy a közvetlenül érintett áldozatot távol tartjuk az eljárástól a normák tisztázásának lehetőségétől fosztjuk meg magunkat. Ibid 8.

Az áldozatnak juttatott jelentéktelen szerep természetesen kihatott arra is, ahogy a bűnügyi tudományok a sértettet kezelték. A kezdeti viktimológiai munkákban – abban az időszakban, amikor az etiológiai irányzat dominált a kriminológiában – az áldozat a bűnelkövetés egyik okaként jelent meg.⁷ A sértett viselkedése a bűnelkövetést magyarázó egyik tényező, akárcsak a szegénység, a pajzsmirigy-túltengés vagy a szülők túlzó alkohol fogyasztása.⁸ Ezért nem nélkülözött minden alapot a korai „viktimológiát ért támadás, miszerint az nem más, mint olyan bűvészkedés, amelynek célja annak kimutatása, hogy a bűncselekmény bekövetkeztéért végül is az áldozat a felelős.”⁹

Hosszú időn át a büntetőjogi dogmatika sem igen volt figyelemmel a sértettre, egyesek szerint a bűncselekmény áldozata egyben a bűncselekménytannak is áldozatul esett.¹⁰ Ami a büntető eljárásjog tudományát illeti, a sértettnek érhetően nem jut szerep azokban a modellekben, amelyekkel az eljárási rendszerek közti különbségeket kívánták leírni és magyarázni. A kontinentális és az angolszász rendszer közti különbségek leírása az *enquete versus contest* fogalompár segítségével pusztán arra van figyelemmel, hogy ki – a vád és a védelem alanyai, avagy a bíró – rendelkezik az ügy tárgya és a bizonyítási eljárás felett. *Damaska* hierarchikus és koordinált szervezeti, illetve konfliktusmegoldó és „policy” érvényesítő eljárási modelljeiben sem igen jut szerep a sértettnek, bár ő legalább kitér az áldozat státuszára és megállapítja: mindegyik modellben komoly szempontok szólnak a sértetti aktivitás korlátozása mellett.¹¹

H. L. Packer csaknem ötven évvel ezelőtt megjelent tanulmánya teljesen ignorálja a sértettet. *Packer* a büntetőeljárás két absztrakt modelljét, a bűnüldözési és a *due process* modellt ismertette és azonosította a két modell alapjául szolgáló értékeket. *Packer* a két modellt ideáltípusként rajzolta meg és úgy vélte: a két szélsőséges modell segítségével leírható és értelmezhető az

---

⁷ A viktimológiai irányzat úttörői (*Benjamin Mendelsohn, Hans von Hentig*) nézeteinek ismertetésére ld. Korinek, L., *Kriminológia I.* (Budapest, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2010), 339-340. (A továbbiakban: Korinek, *Kriminológia I.*).

⁸ E felfogásnak jó példája *Hans von Hentignek*, a viktimológia egyik úttörőjének munkája: von Hentig, H., *The Criminal and His Victim* (New Haven, Yale University Press, 1948).

⁹ Bárd, K., „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, 31 MAGYAR JOG 20 (1984 Január). (A továbbiakban: Bárd, *Viktimológia*).

¹⁰ Cancio Meliá, M., *Opferverhalten und objektive Zurechnung*, 111 ZSTW (2), 358 (1999). Ugyanakkor *Cancio Meliá* áttekintéséből arra juthatunk, hogy az első jogdogmatikai munkák, amelyek a sértettet számításba vették, inkább csak azt vizsgálták, hogy a sértetti közrehatás miképp hat az elkövető büntetőjogi felelősségére.

¹¹ *Damaska, M.R., Faces of Justice and State Authority. A Comparative Approach to the Legal Process* (New Haven, London, Yale University Press, 1986), 200-201. (A továbbiakban *Damaska, Faces*).

amerikai büntetőeljárás és bemutatható a fejlődés iránya. *Packer* tehát hangsúlyozza, hogy modelljeit az 1960-as évek Amerikájában osztott értékek alapján dolgozta ki, munkájában az amerikai büntetőeljárás jogban kirajzolódó trendeket kívánta bemutatni. Ugyanakkor a két modell az egyes nemzeti eljárási rendszerek elemzésére is alkalmas és *Packer* munkája valóban az összehasonlító eljárási jog egyik kötelező olvasmánya lett.¹²

A bűnüldözési modell azon a feltételezésen alapul, hogy a büntetőjogi büntetés megteszi hatását és hogy a gyors, hatékony büntetőeljárás garantálja a társadalom tagjainak szabadságát. A bűnüldözési modell az informális, adminisztratív jellegű eljárást preferálja a nehézkes bírósági eljárással szemben és igyekszik a bűnüldözés hatékonyságát gátló akadályokat eltávolítani. A *due process* modell ezzel szemben szkeptikus a büntetőjogi beavatkozás erkölcsösségét és hatékonyságát illetően, abból indul ki, hogy az állami hatalmat – az azzal való visszaélést megakadályozandó – korlátozni kell. A büntetőeljárásnak a valóban bűnösök megbüntetése mellett biztosítania kell, hogy ártatlanokat ne ítéljenek el. Ez pedig olyan garanciákat követel, amelyek akadályozzák a bűnüldözést abban, hogy maximális hatékonysággal működjön.

Packer tanulmánya nagy elismerést váltott ki a jogirodalomban és – ahogy említettem – idővel az összehasonlító eljárási jog egyik alapk munkájaként emlegették. Kétségtelen azonban, hogy a könyvének megjelenését követően indult viktimológiai mozgalom hatására bekövetkezett változások fényében, arra figyelemmel, hogy a sértett kilépett korábbi jelentéktelen szerepéből, *Packer* elmélete mára már veszített magyarázó erejéből. A *due process* és a bűnüldözési modell értékeinek felmutatásával, a két modell szembeállításával már kevésbé írható le a jelen amerikai büntetőeljárása és a kirajzolódó tendenciák, mint ahogy nem jutunk messzire az egyes országok eljárási rendjeinek összehasonlításában, ha azokat a két szélső pólust összekötő vonalon elhelyezzük.

---

¹² Packer, H. L., *Two Models of the Criminal Process*, 113 UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA LAW REVIEW 1-68 (1964). E tanulmány *Packer The Limits of the Criminal Sanction* címmel 1968-ban publikált könyvének II. részeként is megjelent (Stanford, Stanford University Press, 1968). *Packer* kiemeli, hogy a két ideáltípust a 60-as évek amerikai büntetőeljárását alapul véve konstruálta meg, és felmutatta azokat az értékeket, amelyek egymással versengenek a valóságban létező amerikai eljárási jogban. De *Sorochinsky* is úgy véli: a *packeri* modellek alkalmasak az egyes államok büntetőeljárás rendszereinek összehasonlítására is. Ld. Sorochinsky, M., *Prosecuting Torturers, Protecting „Child Molesters”: Towards a Power Balance Model of Criminal Process for International Human Rights Law*, 31 MICHIGAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW 168 (2009).

Valóban, a múlt század 80-as éveinek elejétől a figyelem mind a nemzeti jogokban, mind pedig nemzetközi téren egyre inkább az áldozatok igényei iránt fordult és megfogalmazódott a követelés egy áldozat-centrikus eljárási rend kialakítására. A sértett újrafelfedezése számos körülménnyel A sértett újrafelfedezése számos körülménnyel- a *treatment* (rehabilitatív) modell kudarcával, a kollektív jogok hatékonyabb érvényesítésének igényével, a feminizmus megjelenésével, illetve erősödésével, stb. magyarázható.

Az, hogy az áldozatok igényeit felismerték és elismerték, a közfelfogás változását is jelzi. Említettem, hogy a múlt század 70-es éveinek végéig a bűnügyi tudományok nemigen foglalkoztak a sértettel, legfeljebb, mint a bűnelkövetés egyik kiváltó okával. A tudósok ítéletét a laikus közösség is szentesítette. „Az »erkölcsi világrend« létezésébe vetett naiv hit ugyanis azt súgja, hogy az áldozatot ért szerencsétlenség saját korábbi vétkeinek következménye”,¹³ az áldozat tehát nem tarthat igényt szolidaritásra. Ma már egészen más a helyzet, ahogy *Safferling* fogalmaz: mindenki áldozat akar lenni, és az, akinek sikerül magának áldozat-szerepet (ki)találnia, bizonyosan számíthat a társadalmi elismerésre.¹⁴

Ma már a büntetőjogi dogmatika sem közömbös az áldozat iránt. Igaz, a múlt század 80-as éveiben a büntetőjogászokat még inkább az a kérdés foglalkoztatta, hogy a sértett közrehatása miképp hat az elkövető büntetőjogi felelősségére. A 90-es évektől kezdődően a büntetési rendszer részkérdései – a jóvátétel, a közvetítői eljárás eredményeképp alkalmazott szankciók – kerültek az érdeklődés középpontjába. A legutóbbi időben pedig arról folyik a vita, hogy a mennyiben ismerhető el a sértettek a jogi normákba vetett bizalmának helyreállítása, amelyet a büntett megingatott, a büntetés önálló céljaként, valamint arról, hogy melyik büntetési elmélet (az abszolút vagy a relatív teóriák) alapján igazolható a sértettek elégtétel iránti érdeke.¹⁵

---

¹³ Bárd, Viktimológia, 21.

¹⁴ Safferling, C., *Die Rolle des Opfers im Strafverfahren – Paradigmenwechsel im nationalen und internationalen Recht?* 122 ZStW (1) 88 (2010). (A továbbiakban: Safferling, Paradigmenwechsel).

¹⁵ Anders, R. P., *Straftheoretische Anmerkungen zur Verletztenorientierung im Strafverfahren*, 124 ZStW (2) 374, 393-402 (2012). (A továbbiakban: Anders, Verletztenorientierung).

2. A sértettek jogai a kontinentális és az angolszász eljárási rendszerben

Korábban utaltam *Damaska* azon megállapítására, hogy mind a hierarchikus, mind a koordinált szervezeti, illetve a konfliktus-megoldó és a „*policy*” érvényesítő eljárási modellekben komoly szempontok szólnak a sértetti aktivitás korlátozása mellett. *Damaska* ugyanakkor hozzáteszi, hogy a hierarchikus szervezeti renddel párosuló „*policy*”érvényesítő kontinentális eljárás „megengedheti”, hogy bizonyos gyenge jogosítványokat juttasson a sértettnek, mert ezek nem veszélyeztetik a hatósági dominanciát.¹⁶ És valóban, a kontinentális rendszer kevésbé zárkózik el attól, hogy a sértett számára részvételi jogokat adjon. Nyilvánvaló, hogy a vád és a védelem harcaként értelmezett *contest* modellben¹⁷ – amelyhez hozzátartozik a keresztkérdezés rendszere – egy harmadik fél beavatkozása olyan zavarokat idézhet elő, amelyek a bíró dominálta kontinentális tárgyalási rendben kevésbé jelentkeznek.

Valóban, a kontinentális eljárási rend - ha korlátozott keretek között is- de- módot ad a sértettnek, hogy alakítólag hasson az eljárásra.¹⁸ Magánvádlóként vagy pótmagánvádlóként az ügyész szerepét tölti be. Ugyanakkor a német jogban ismert mellékmagánvádló (*Nebenkläger*) nem az ügyész helyett, hanem *mellette* vesz részt az eljárásban. Noha a *Nebenkläger* nem valódi vádló, a *Nebenklage* intézménye is aligha honosítható meg a bipoláris angolszász modellben.¹⁹

A *Nebenklage* eredetileg a magánvádhoz kapcsolódott. Létét azzal indokolták, hogy méltánytalan lenne a sértettet részvételi jogától megfosztani, ha az ügyész úgy dönt: ő képviseli a vádat. Az áldozati jogok reformjáról szóló 1986. évi törvénnyel a *Nebenklage* függetlenedett a magánvádtól. A törvény szándéka szerint a *Nebenkläger*-kénti fellépés arra szolgál, hogy a sértett az olyan

---

¹⁶ Damaska, Faces, 200.

¹⁷ Ennyiben a kontinentális és az angolszász rendszer közti különbségek leírása az *enquete versus contest* fogalompár segítségével mégiscsak ad némi eligazítást a sértett pozícióját illetően: a *contest* nem tolerálja részvételét, az *enquete* esetleg engedélyezi.

¹⁸ A sértett eljárási jogaira néhány európai országban Ld. Kiss A., *A sértett eljárásjogi helyzete néhány európai államban*, 44 KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK 225-248, (2007).

¹⁹ Ez annak fényében meglepő, hogy a hatóságok helyett fellépő magánvádló intézménye egészen a 20. század elejéig létezett Angliában, az Egyesült Államokban pedig még a 20. század második felében is születtek olyan bírósági döntések, amelyek engedélyezték, hogy az ügyész helyett a sértett, illetve ügyvédje képviselje a vádat. Ld. Cardenas, J., *The Crime Victim in the Prosecutorial Process*, 9 HARVARD JOURNAL OF LAW & PUBLIC POLICY 357-397 (1986). (A továbbiakban: Cardenas, Crime Victim). Megjegyzem, a *Nebenklage*-hoz közelálló szabályozás van Dél-Karolina államban: a sértett képviselője részt vehet az eljárásban, ha a védelem a bűncselekményt előidéző okok között a sértett jogellenes vagy helytelen magatartását is felhossa. Ld. Doak, J., *Victims' Rights in Criminal Trials: Prospects for Participation*, 32 JOURNAL OF LAW AND SOCIETY (2), 305 (2005) 297. (A továbbiakban Doak, Victim's Rights).

bűncselekmények miatt indult eljárásokban, ahol ez várható (ilyenek a szexuális és erőszakos bűncselekmények, a személyes szabadság elleni bűncselekmények miatt folytatott perek), visszaverhesse a védelem részéről a személye, becsülete, hírneve ellen intézett támadásokat.

A tanúvédelemről szóló 1998. évi törvény, majd az áldozati jogokról reformjáról szóló törvények (2004 és 2008) bővítették azoknak a bűncselekményeknek körét, amelyek sértettjei *Nebenkläger*-ként jogosultak fellépni.²⁰ Ma a *Nebenkläger* egyebek között a szexuális önrendelkezés elleni bűncselekmények, az emberölés, gyilkosság kísérlete, cserbenhagyás, testi sértés, emberkereskedelem, emberrablás, túszszedés, személyi szabadság megsértése, zaklatás miatt indult eljárásokban léphet fel, valamint minden olyan esetben, ha különleges okból, kivált a bűncselekmény súlyos következményei miatt érdekei érvényesítése okán ez indokolt. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a *Nebenkläger*-ként fellépés a súlyos bűncselekmények áldozatai és a különleges védelemre szoruló sértettek számára biztosított.²¹ Az intézménynek ma már nem kizárólagos funkciója az, hogy a sértett a személye, becsülete, hírneve elleni várható támadásokat visszaverhesse. Emellett arra is szolgál, hogy a sértett érvényesíthesse az elégtételre irányuló személyes érdekét, és hogy aktív részvételével befolyásolhassa az eljárás kimenetelét.²²

A *Nebenkläger* nem az ügyész mellett fellépő második vádló, bár jogosítványai szélesek, nem ügyfél az eljárásban. Részvételének – ahogy láttuk – egyik indoka, hogy méltóságát, személyiségi jogait megvédhesse,²³ mert erre más nem képes. Az angolszász rendtől az is idegen, hogy a sértett maga védje méltóságát. A modell alapgondolatának megfelelően a sértett hírnevét, becsületét úgy kísérelik megóvni, hogy a két fél közti küzdelem szabályait módosítják: bizonyos tényeket (pl. a sértett korábbi szexuális viselkedése) kivonnak a bizonyítási eljárás területéről.²⁴

---

²⁰ Anders, Verletztenorientierung, 381.

²¹ Ld. Safferling, Paradigmenwechsel, 94.

²² Igaz, már az 1991-es Kleinknecht/Meyer kommentár is így foglalt állást. Ld. Kleinknecht, T., Meyer, K., *Strafprozessordnung* (München, C.H. Beck, 1991), 1302. Ezt az álláspontot támasztja alá, hogy a *Nebenkläger* valóban széles jogosítványokkal rendelkezik: egyebek közt indítványozhatja a bíró vagy a szakértő kizárását, kérdéses jog illeti meg, bizonyítási indítványt terjeszthet elő és a tárgyalás lezárása előtt megilleti az a jog, hogy álláspontját összefoglalja. Ld. Anders, Verletztenorientierung, 379.

²³ Safferling, Paradigmenwechsel, 100.

²⁴ Ha a védelem kérelmére a bíró engedélyével a bizonyítás tárgya körébe vonható a sértett korábbi szexuális magatartása, a sértett képviselője részt vehet azon az ülésen, ahol a kérdéstről döntés születik. Ez a szabály az Ír Köztársaságban és az USA néhány államában. Ld. Doak, Victims' Rights, 296-297.

A kontinentális eljárási rendben a sértett számára biztosított részvételi jogok azzal is magyarázhatók, hogy a büntetőeljárásban a bűncselekményből eredő magánjogi igény is érvényesíthető. Az eljárásnak a polgári jogi igényről folytatott részében tehát a sértett félként vesz részt. Mivel pedig a büntetőjogi és a polgári jogi felelősség szempontjából releváns tények részben fedik egymást, indokolt a sértettnek általános részvételi jogosultságot biztosítani. A kontinentális rendszerben a büntetőeljárásban vizsgált bizonyítékok egy későbbi polgári perben felhasználhatók. Ezért a méltányosság azt kívánja, hogy kapjon lehetőséget a sértett a büntetőügy kimenetelét befolyásolni, akkor is, ha magánjogi igényét nem a büntetőperben érvényesíti.²⁵

Az angolszász eljárási rendben ezzel szemben nincs mód a magánjogi igény érvényesítésére a büntetőperben, ismeretlen tehát a magánfél intézménye. Angliában a sértett szinte korlátozás nélkül indíthat büntetőeljárást, ugyanakkor formálisan nem terjeszthet elő magánjogi igényt a büntetőperben.²⁶ A félreértések elkerülése érdekében hangsúlyozom: ez nem azt jelenti, hogy ne juthatna kártérítéshez a sértett a büntetőeljárásban. *Ashworth* írja: az angol büntetőbíróságok kötelesek megfontolni, hogy a terheltet a sértett vagy családja javára kártérítés fizetésére kötelezzék, feltéve, hogy rendelkezik megfelelő anyagi eszközökkel.²⁷ Az Egyesült Államokban az ún. Büntetéskiszabási Irányelvek (*Sentencing Guidelines*) ugyancsak rendelkeznek a sértettnek nyújtandó kárpótlásról.²⁸

Annak, hogy a sértett az angolszász rendszerben magánjogi igénnyel nem léphet fel, számos oka lehet, így például az, hogy a zsűritől aligha várható el, hogy a büntetőjogi felelősség mellett a kártérítési igényről is határozzon. Emellett feltehetően igen szigorúan veszik az elítéléshez szükséges bizonyítottság fokát: a bűnösség csak akkor állapítható meg, ha az ártatlanságot illetően nem maradnak ésszerű kételyek. A magánjogi igény megítéléséhez ezzel szemben elegendő, ha bizonyított: nagyobb a valószínűsége az alperes vétkességének, mint annak, hogy a polgári jog szabályai szerint nem felel. Nyilván elképzelhetetlennek tartják, hogy ugyanaz a döntéshozó képes

---

²⁵ A kontinentális rendet követő egyes országok szabályozására és annak indokaira ld Schlesinger, R. B. – Baade, H. W. – Damaska, M. R. – Peter E. Herzog, *Comparative Law. Cases-Text-Materials* (5th ed. Mineola, New York, The Foundation Press, 1988), 9. (A továbbiakban: Schlesinger, et al.) 492-497.

²⁶ Chiavario, M., *Private Parties: The Right of the Defendant and the Victim*. in: EUROPEAN CRIMINAL PROCEDURES (Delmas-Marty, M., Spencer, J. R. (szerk.), Cambridge, Cambridge University Press, 2002), 544.

²⁷ Ashworth, A. *Responsibilities, Rights and Restorative Justice*, 42 BRITISH JOURNAL OF CRIMINOLOGY 584 (2002). (A továbbiakban: Ashworth, Responsibilities).

²⁸ U.S. Sentencing Guidelines Manual §5E1.1.

lenne egy eljárásban két alapvető kérdésről eltérő bizonyítottsági mérce szerint dönteni.²⁹ Az angolszász rendszer abban is különbözik a kontinentálistól, hogy számos bizonyítási szabály gátolja a büntetőperben megállapított tényekre történő hivatkozást a büntetőítéletet követően indított kártérítési perben.³⁰ Kicsit leegyszerűsítve: a büntetőper lezárás után induló polgári perben minden előről kezdődik.

Összefoglalva: a kontinentális eljárási rend tolerálja a sértettek participációs jogait, azt hogy a bizonyítási eljárásban részt vegyenek.³¹ Az angolszász rendszerben a sértettnek nincs szerepe a bizonyítási eljárásban, peralakító jogosítványokkal nem rendelkezik. Arra azonban ma már módot adnak számára, hogy kulcsfontosságú döntések meghozatala előtt álláspontját kifejthesse. Az Egyesült Államokban 2004-ben született áldozati jogokat tartalmazó törvény kimondja: az áldozat jogosult arra, hogy a körzeti bíróságok előtt folyó eljárásban ésszerű keretek között meghallgassák az olyan nyilvános üléseken, amelyeknek tárgya a vádlott szabadlábra helyezése, a vád beismerése, illetve a beismerés elfogadása (*plea*), a büntetés kiszabása vagy a feltételes szabadságra bocsátás.³²

Talán nem véletlen, hogy az amerikai rendszerben sértett akkor hallathatja szavát, ha a bíróság arról dönt, hogy vádlottat szabadlábra helyezi-e, hogy milyen büntetést szab ki, illetve, hogy az elítéltet feltételes szabadságra bocsátja-e. Feltételezhető ugyanis, hogy az áldozatok nagyobb része nem a vádlott számára kedvező döntés mellett érvel. Amikor az Egyesült Államokban az áldozatok számára biztosították, hogy nyilatkozzanak arról, milyen hatással volt rájuk a büntett, számos jogíró vélte úgy: az áldozatok státuszát erősítő reform köpenyébe bújtatva kívánták a konzervatív „*law and order*” hívei elrejtteni a valódi szándékot, a bünteteskiszabás további szigorítását.³³ Úgy

---

²⁹ Cardenas ezt akkor nem tartja elképzelhetetlennek, ha a hivatásos bírő dönt mindkét kérdésről. Javaslatja ugyanis az, hogy a büntetőjogi felelősségről az esküdtszék, illetve ha a vádlott a zsűrihez való jogáról lemondott, a bírő határoz, de a bűnös vagy nem bűnös verdikt meghozatalát követően a bírő – most már esküdtek nélkül – döntene a sértett magánjogi igényéről. Cardenas, *Crime Victim*, 394.

³⁰ Schlesinger et al., 493.

³¹ Az Európai Unió 2001-ben született kerethatározata – bár preambulumban hangsúlyozza, hogy a tagállamok nem kötelesek az áldozat számára ügyféli státuszt biztosítani – kifejezetten előírja: gondoskodni kell arról, hogy az eljárásban a sértettek kifejhessék álláspontjukat és bizonyítékot szolgáltatassanak. A Tanács kerethatározata (2001. március 15.) a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról (2001/220/IB), Hivatalos Lap L 082, 22/03/2001, 1-4. o. Ezt ismétli meg az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU Irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról (2012. október 25.), Hivatalos Lap L 315, 14/11/2012, 57-73. o., 10. cikk.

³² A 2006-ban történt módosítást követően *Crime Victims' Rights Act* 18 U.S.C. § 3771 (2006) a) (4).

³³ Erez, E., *Victim Voice, Impact Statements and Sentencing: Integrating Restorative Justice and Therapeutic Jurisprudence Principles in Adversarial Proceedings*. 40 CRIMINAL LAW BULLETIN 5 (2004). Korinek az irodalmat áttekintve megállapítja, hogy a *victim impact statement*-ek nem befolyásolták a büntetés kiszabási gyakorlatot: „a

tűnik, a bíróságok „vették” a jogalkotó üzenetét, sőt egyesek még szélesebb körben engedélyezik, hogy a sértettek kérelmére az általuk enyhének vélt ítéleteket felülvizsgálják, mint ahogy azt a törvényhozás szándékozta. Az Egyesült Államok már említett áldozatvédelmi törvénye csak egészen kivételes esetekben engedi, hogy a fellebbviteli bíróság a vád beismerését vagy a büntetés kiszabását megelőzően tartott ülés megismétlését rendelje el, ha az áldozat a törvényben rögzített valamely jogát nem gyakorolhatta. Egyes fellebbviteli bíróságok azonban ennél alacsonyabb mércét is elfogadnak és a törvényhozás szándéka ellenére széles körben lehetővé teszik, hogy a megismételt eljárásban szigorúbb ítélet szülessen.³⁴

Az angolszász jogirodalomban számos szerző mellett érvel, hogy a törvényhozásnak a kontinentális modell felé kellene mozdulnia, legalábbis a magánjogi igény büntetőeljárásban történő érvényesítését és ennek érdekében sértetti részvételi jogok biztosítását illetően. Érdekes, hogy ugyanerre jutnak olyan szerzők, akik a hagyományos bipoláris modell fenntartása mellett, és ezért általában a sértetti jogok bővítése ellen emelnek szót és azok is, akik úgy látják: az angolszász eljárási rend megbukott és azt egy áldozatbarát eljárási modellel kell felváltani. A helyreállító igazságszolgáltatás veszélyeit elemző, a hagyományos eljárási rend fenntartása mellett érvelő, korántsem áldozatbarát tanulmányában *Ashworth pl.* azt írja: „a sértettnek egyetlen legitim érdeke, hogy kárpótlásban részesüljön, ezért a resztoratív igazságszolgáltatásnak, amelynek szereplői a terhelt, a sértett és a közösség, a reparációra kell összpontosítania.”³⁵ „De ami a büntetőügy kimenetelét, a terhelttel szemben kiszabandó büntetést illeti, a sértettnek érdeke nem erősebb, mint bármelyikünké.” E kérdéseket illetően „a sértettnek mint polgárnak, mint a közösséget, illetve az államot alkotó polgárok egyikének van elismerhető érdeke. (...) Valamennyi polgárnak joga van a választásokon részt venni (...) és minden, őt érintő kérdésben joga van választott képviselőjét felkeresni. Ha a helyreállító igazságszolgáltatás lelkes híve vagyok, vagy úgy gondolom, hogy a visszaesőket határozatlan tartamú büntetéssel kell sújtani, úgy fordulhatok a képviselőmhöz vagy csatlakozhatok egy nyomást gyakorló csoporthoz. De az a tény, hogy valaki történetesen az én

---

jogászai szakma saját felfogásához igazította a nyilatkozatok felhasználását. Az áldozatok nyilatkozata arról, hogy milyen hatással volt rájuk a bűncselekmény inkább legitimációs funkciót teljesít.” Korinek, *Kriminológia I.*, 387-388.

³⁴ A részletekre ld. Levine, D, *Public Wrongs and Private Rights: Limiting the Victim's Role in a System of Public Prosecution*, 104NORTHWESTERNUNIVERSITY LAW REVIEW, 345-361,(Winter 2010).

³⁵ Ashworth, *Responsibilities*, 591.

sérelmemre követett el bűncselekményt, nem hatalmaz fel arra, hogy szavamat hallassam (...) a kiszabandó büntetést illetően.”³⁶

Cardenas már idézett írásában, amelyben – egyebek között – azt kívánja igazolni, hogy milyen mélyen gyökerezik a magánvád intézménye a *common law*-ban, *Ashworth*-szel szemben a jelenlegi rendszert valami egészen mással kívánja felváltani – legalábbis ezt várnánk a rendszert keményen bíráló mondatai alapján. Úgy véli ugyanis, hogy a hagyományos angolszász igazságszolgáltatás teljességgel csődöt mondott. „Intézményeink – a rendőrség, az ügyészek, a bíróságok, a börtönök – rosszul kezelik a bűnözés kérdését. Ezért valamit kell tenni, és mivel az igazságszolgáltatás rendszerének mindenekfelett az áldozatot kell szolgálnia, ideje olyan javaslatokkal előállni, amelyek erőteljesen jelzik, hogy a büntetőjog igenis figyelemmel van érdekeikre.”³⁷ Ám *Cardenas* konkrét javaslata nem megy túl azon, mint amit *Ashworth* is proponál: adjunk lehetőséget a sértettnek, a német vagy a francia megoldás mintájára, hogy magánjogi igényét a büntetőeljárásban érvényesíthesse, és ennek érdekében biztosítsunk számára participációs jogosítványokat.³⁸

3. A sértettek a nemzetközi büntetőeljárásban

A hidegháború végével újra realitássá vált egy állandó nemzetközi bíróság felállításának gondolata. 1998-ban elfogadták a római Statútumot³⁹ és megszületett a Nemzetközi Büntető Bíróság (NBB), amely a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények felett hivatott ítélni. Az NBB arra hivatott, hogy véget vessen a tömegméretű emberi jogsértésekért leginkább felelősök büntetlenségének és ezzel elégtételt szolgáltatson az áldozatoknak és visszaadja méltóságukat. Ezzel is magyarázhatók a sértettek széles jogosítványai a Statútumban. Az ún. történelmi

---

³⁶ *Ashworth*, *Responsibilities*, 585. Nálunk az alapvetően áldozat-barát *Korinek* is kétségeit fogalmazza meg azt illetően, hogy a sértetteknek legyen-e befolyásuk az érdemi döntésre. Véggkövetkeztetése az, hogy az igazságosság és a pártatlanság követelményére, valamint a jogegyenlőségre figyelemmel a sértetti jogok túlzott kiterjesztése nem kívánatos. *Korinek* ugyanakkor úgy véli, hogy a jogalkotónak idővel el kellene ismernie a sértettek jogát arra, hogy a büntetőigény bíróság előtti érvényesítését kikényszeríthessék, hiszen a bűncselekmény folytán valamely alapjoguk sérült. *Korinek*, *Kriminológia I.*, 386.

³⁷ *Cardenas*, *Crime Victim*, 398.

³⁸ *Cardenas*, *Crime Victim*, 392-395. Tény, *Cardenas* javaslata annyiban túlmegy *Ashworth*-én, hogy a német *Klageerzwingungsverfahren* bevezetését is proponálja (395.). *Ashworth* számára – ahogy én értelmezem – elfogadhatatlan, hogy a sértett beleszólást kapjon abba, hogy a büntetőjogi felelősség kérdését az állam hatóságai miképp rendezik.

³⁹ Rome Statute of the International Criminal Court adopted on July 17 1998.

igazságtétel keretében folytatott perekből valóban elvárjuk azt is, hogy adjanak fórumot az áldozatok számára narratívájuk előadására és biztosítsák számukra azokat a jogokat, amelyek az eljárás alakításához szükségesek. (A történelmi igazságtétel vagy „történelmi perek” kifejezéseknek több értelme van.⁴⁰ Én a dolgozatban történelmi igazságtétel alatt olyan pereket értek, amelyeket a legsúlyosabb, államilag kitervelt vagy támogatott, tömegesen elkövetett és a nemzetközi közösséget is támadó bűntettek miatt folytatnak azokkal szemben, akik e bűntettekért elsődleges felelősséggel tartoznak.) Ezért tartják sokan a nürnbergi perek egyik súlyos hiányosságának, hogy az áldozatoknak minimális szerepet juttatott. Ennek egyik oka az volt, hogy zömmel okirati bizonyítás folyt. Másrészt, a nürnbergi perek középpontjában a háborús bűntettek álltak, és a törvényszék nem foglalkozott azzal, hogy mit tettek a nácik az emberiség eszméjével, mit tettek az emberiség ellen. A nürnbergi perek ezért – írja *Danieli* – maguk is részesei lettek annak az összeesküvésnek, amely elhallgattatta és így elzárta az áldozatokat attól, hogy az őket ért traumán enyhítsenek.⁴¹ Az ENSZ által felállított *ad hoc* törvényszékek (ICTY és ICTR) eljárási szabályzatai is csak információ-szolgáltatónak tekintik az áldozatokat. A szabályzatok ugyanakkor gondoskodnak védelmükről, de a „múlt feldolgozásának” folyamatában alárendelt szerepet juttatnak számukra.⁴²

Az NBB Statútumában és az Eljárási és Bizonyítási Szabályaiban (EBSZ)⁴³ a védelmi jogok mellett már megjelennek a részvételi jogok is. Az NBB intézkedéseket teszt az áldozatok (és tanúk) biztonságának, testi és lelki jólétének, méltóságának és magánszférájának védelme érdekében.⁴⁴ Amennyiben az ügy az áldozatok személyes érdekeit érinti, a Bíróság engedélyezi, hogy a nézeteiket és aggályaikat (*concerns/préoccupation/Anliegen*) kifejtsék az eljárásnak azon

---

⁴⁰ A történelmi perek körébe szokták vonni azokat a bírósági tárgyalásokat és ítéleteket, amelyeket történészek, írók részletesen tárgyaltak, és amelyek ismeretében tisztább képet kapunk egy korszakról, annak társadalmáról vagy szellemi világáról. Ilyen a sokak által elemzett *Szókratész* vagy *Jean d'Arc* per, a *Dreyfus* vagy nálunk a tiszaszlári per, *Giordano Bruno* és *Galilei*, a salemi boszorkányok vagy *John T. Scotes*, az 1925-ben zajlott „majomper” vádlottjának pere. A „történelmi perek”, illetve bírósági döntések közé szokás sorolni azokat is, amelyek jelentős változást idéztek elő egy nemzet, egy kontinens vagy akár a nemzetek közösségének életében. Ilyen az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának a *Brown v. Board of Education* ügyben hozott döntése, amelyben kimondta azon állami törvények alkotmányellenességét, amelyek alapján külön iskolákat hoztak létre a fekete és a fehér tanulók számára.

⁴¹ Danieli, Y., *Reappraising the Nuremberg Trials and their Legacy: The Role of Victims in International Law*, 27 CARDOZO LAW REVIEW 1641 (2006).

⁴² Safferling, Paradigmenwechsel, 104.

⁴³ Rules of Procedure and Evidence. Adopted by the Assembly of State Parties. First Session, New York, 3-10 September 2002. Official Records ICC-ASP/1/3.

⁴⁴ 68. cikk (1).

szakaszában, amelyet a Bíróság megfelelőnek talál, és oly módon, hogy ez ne hasson ki károsan a tisztességes és pártatlan bírósági eljárás követelményére és a terhelt jogaira, illetve ezekkel ne legyen összeegyeztethetetlen.⁴⁵ Az áldozatok számára tehát már a tárgyalást megelőzően lehetőség nyílik a részvételre – ezt erősítette meg a Tárgyalás-Előkészítő Tanács (*Pre-Trial Chamber* – TET) egyik 2006-ban született döntésében.⁴⁶ „Korai belépésük” az eljárásba akkor is engedélyezhető, ha az ügyész szerint ez veszélyeztetné a nyomozás sikerét és kétségeket ébreszthetne a nyomozás objektivitása felől. A Tárgyalás-Előkészítő Tanács ezt azzal indokolja, hogy a Statútum autonóm státuszt és szerepet juttat az áldozatoknak. A Bíróságnak biztosítania kell, hogy érdekeiket – kivált az NBB ügyészétől – függetlenül gyakorolhassák. A strasbourgi Bíróságot idézve a *Pre-Trial Chamber* leszögezi: „a büntetőeljárásban résztvevő sértett nem tekinthető az ügyész ellenfelének és az ügyész és a sértett nem is szükségképpen szövetségesek, mivel céljaik és szerepük világosan különböznek.”⁴⁷

Ha az NBB engedélyezi részvételét, a sértett maga vagy jogi képviselőjén keresztül olyan jogokat is gyakorolhat, amelyek az ügyfeleket illetik meg.⁴⁸ Amellett, hogy álláspontjukat kifejtethetik, a sértettek okiratokat csatolhatnak be⁴⁹ és egyéb bizonyítási eszközöket terjeszthetnek be. A sértett

---

⁴⁵ 68. cikk (3).

⁴⁶ Pre-Trial Chamber I. *Situation in the Democratic Republic of the Congo. Decision on the Applications for Participation in the Proceedings of VPRS 1, VPRS 2, VPRS 4, VPRS 5 and VPRS 6*, 17/01/2006. (A továbbiakban: TET döntés, 2006).

⁴⁷ Ld. TET döntés, 2006, 51. bek. A TET által hivatkozott mindkét ügy a francia jogban ismert *partie civile*, azaz a büntetőeljárásban polgári jogi igényét érvényesíteni szándékozó panaszos kérelmére indult. Az első ügyben [*Berger v. France* 48221/99 (03/12/2002), Reports of Judgments and Decisions 2002-X.] a panaszos a fegyveregyenlőség sérelmét állította. Azt kifogásolta, hogy az eljárást megszüntető vizsgálóbírói döntéssel szemben egyes esetekben csak akkor fellebbezhet, ha az ügyész is él fellebbezési jogával. A strasbourgi Bíróság kifejtette, hogy a *partie civile* nem ellenfele az ügyésznek, ezért nem sérülhet a fegyveregyenlőség elve és csak mellékesen jegyezte meg, hogy az ügyész és a *partie civile* nem is feltétlenül szövetségesek. A másik ügyben [*Perez v. France* 47287/99 (12/02/2004), Reports of Judgments and Decisions 2004-I.], amelyben ugyancsak a *partie civile* jogállását elemezte, nem egészen világos, miért is hivatkozott a Bíróság a *Berger*-ügyben tett megállapítására.

⁴⁸ A döntésekből azonban kiderül, hogy a Bíróság az áldozatokat és jogi képviselőiket nem tekinti félnek. Amikor pl. a bizonyítási eljárásban szerepet juttat számukra, éppen azt hangsúlyozza, hogy a bizonyíték-előterjesztés nem kizárólag a felek joga. Trial Chamber I *Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. Decision on victims' participation*, ICC-01/04-01/06, 18 January 2008, 108., 109. bek. (A továbbiakban: NBB TT 2008).

⁴⁹ TET döntés, 2006, 71. bek.

jogi képviselőjének a Bíróság engedélyezheti, hogy a szakértőt vagy a tanút kikérdezze⁵⁰ és azt is, hogy álláspontját kifejtse valamely bizonyíték felhasználhatóságáról.⁵¹

Többek szerint a Statútum legnagyobb érdeme, hogy olyan széles körben garantálja a sértettek közreműködését az eljárásban, ami példa nélküli.⁵² Fletcher úgy véli, a Statútum az első olyan jelentős nemzetközi dokumentum, amely a sértettek érdekeit állítja az igazságszolgáltatás középpontjába. Az igazságosság és a *fairness* közti viszonyban a Statútum az igazságosságot tekinti előbbre valónak.⁵³ A büntetőügyekben az igazságosságot az áldozatok érdekeihez kapcsoljuk, a *fairness* elvét pedig a vádlottak jogaként fogalmazzuk meg.⁵⁴ A Statútum garantálja, hogy az áldozatok érdekeire az eljárásban figyelemmel lesznek, még akkor is, ha ezek nem feltétlenül esnek egybe a bűnüldözés érdekeivel.⁵⁵

A sértetti részvétel és a bűnüldözési érdek ütközése már jelentkezett a NBB előtt folyó eljárásokban. A már említett, a Kongói Demokratikus Köztársaságbeli helyzetet érintő ügyben pl. az Ügyészi Hivatal ellenezte a sértettek részvételét a vizsgálat szakaszában, arra hivatkozással, hogy ez kétséget ébreszthet az eljárás integritását és tárgyilagosságát illetően. Ezenkívül hivatkozott arra, hogy a vizsgálat során feltárt tények hozzáférhetővé tétele „harmadik személyek” részére „szemben áll a hatékonyság és biztonság alapvető elveivel.”⁵⁶

A sértettek számára a tárgyalási szakban biztosított – és rendszerint közös jogi képviselő (*common legal representative*) által gyakorolt jogosítványok is szembe mehetnek a bűnüldözés érdekeivel. Karen Corrie említi, hogy egyes szerzők úgy látják: a sértettek jogi képviselői nem egyszer olyan kérdéseket tesznek fel a tanúknak, amelyek az ügyész által kidolgozott stratégiát veszélyeztetik.⁵⁷

---

⁵⁰ NBB, 91. Szabály.

⁵¹ NBB TT 2008, 108-109. bek. Az áldozatok részvételi jogainak részletes ismertetésére ld. Safferling, Paradigmenwechsel, 106-110.

⁵² A forrásokra ld. Olasolo, H. Kiss, A., *The Role of Victims in Criminal Proceedings before the International Criminal Court*, 81 INTERNATIONAL REVIEW OF PENAL LAW 125 (2010). (A továbbiakban: Olasolo-Kiss, *The Role of Victims*).

⁵³ Fletcher, G. P., *Justice and Fairness in the Protection of Crime Victims*, 9 LEWIS & CLARK LAW REVIEW 554 (2005). (A továbbiakban: Fletcher, *Justice and Fairness*).

⁵⁴ Fletcher, *Justice and Fairness*, 548.

⁵⁵ Olasolo-Kiss, *The Role of Victims*, 126.

⁵⁶ TET döntés, 2006. 56. bek..

⁵⁷ Corrie, K., *Victims' Participation at the ICC: Purpose, Early Developments and Lessons*, AMICC, 7, elérhető: http://www.amicc.org/docs/Victims_Participation.pdf.

Mások viszont úgy látják, hogy „a sértetti részvétel szűk körű, korlátozott és kevés lehetőséget ad a tényleges közreműködésre”⁵⁸. A sértetteket frusztrálhatja, hogy a részvételüket engedélyező eljárás hosszadalmas és bonyolult.⁵⁹ Sokan közülük úgy érzik, hogy alig van lehetőségük a nagyszámú sértett nevében eljáró közös jogi képviselővel konzultálniuk és így érveik nem találhatnak meghallgatásra.⁶⁰

Várható volt, hogy a sértetteknek biztosított részvételi jogosítványok értelmezése, a jogok terjedelmének meghatározása problémákat vet fel a gyakorlatban. Mivel az NBB hatásköre a legsúlyosabb és tömegméretű emberi jogsértésekre terjed ki, az is előrelátható volt, hogy az áldozatok egy részének igényét az NBB nem tudja kielégíteni. Legtöbbjük azért érez csalódást, mert szenvedéseit nem tárhatja a Bíróság elé. Az NBB előtt ugyanis csak azon konkrét bűntettek áldozatai léphetnek fel sértettként, amelyek miatt az Ügyészi Hivatal eljárást indít. Azok pedig, akik sértettként részt vehetnek az eljárásban, az áldozatok nagy száma miatt úgy érezhetik, hogy csak korlátozott mértékben van lehetőségük narratívájuk előadására.

Ám optimizmusra adhat okot, hogy maga az NBB döntéseivel folyamatosan értelmezi és finomítja a Statútum és az Eljárási és Bizonyítási Szabályok sértettekre vonatkozó rendelkezéseit.⁶¹ És öröndetes, hogy egyre több kutató és emberi jogi aktivista kíséri figyelemmel az áldozatokra vonatkozó rendelkezések alkalmazását a gyakorlatban, felhívja a figyelmet a hiányosságokra és ésszerű javaslatokkal járul hozzá a rezsím működésének jobbításához.

---

⁵⁸Tenove, Ch., *Victim Participation at the ICC- What is the Deal ?*, elérhető: <http://justiceinconflict.org/2013/11/22/victim-participation-at-the-icc-whats-the-deal/> (a továbbiakban: Tenove, Victim Participation).

⁵⁹ Pena, M., *Victim Participation at the International Criminal Court : Achievements Made and Challenges Lying Ahead* 16 ILSA JOURNAL OF INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW 511 (Winter 2010)

⁶⁰ Tenove, Victim Participation, 3.

⁶¹ Ld. pl. Trial Chamber II, *Situation int he Democratic Republic of the Congo in the Case of The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui, Decision ont he Modalities of Victim Participation at Trial*, ICC-01/04-01/07 és Trial Chamber I, *Situation int he Democratic Republic of the Congo in the case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, Decision on victims' participation* ICC 01/04-01/06.